

УДК 343.98:002.6
JEL K23

Камоцький О.Б.⁴⁴

*к.ю.н., доцент, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна)*

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ В ПРОЦЕСІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуті поняття, зміст, елементи криміналістичної характеристики, зокрема такого її важливого елемента, як криміналістична характеристика особистості злочинців, які скоювали розкрадання в процесі зайняття інноваційною діяльністю. На базі цих даних зроблені висновки щодо сутності і значення криміналістичної характеристики, її елементів і доведена необхідність їх застосування в практичній діяльності з розслідування злочинів.

Ключові слова: методика розслідування, криміналістична характеристика, інформаційна модель особистості злочинців, кореляційні зв'язки.

Камоцький А.Б.

*к.ю.н., доцент, Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт им. Игоря Сикорского»
(Киев, Украина)*

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ МОДЕЛИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены понятие, содержание, элементы криминалистической характеристики, в частности такого её важного элемента, как криминалистическая характеристика личности преступников, которые совершали хищения в процессе занятия инновационной деятельностью. На базе этих данных сделаны выводы относительно сущности и значения криминалистической характеристики, её элементов и обоснована необходимость их использования в практической деятельности по расследованию преступлений.

⁴⁴ Камоцький Олександр Борисович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (Київ, Україна)

Ключевые слова: методика расследования, криминалистическая характеристика, информационная модель личности расхитителей, корреляционные связи.

Kamotskyi O.

*PhD in Law, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine,
«Kyiv Polytechnic Institute by name Ihor Sikorskyi»
(Kyiv, Ukraine)*

ESSENCE AND VALUE OF INFORMATIVE MODEL OF CRIMINALISTICS DESCRIPTION OF PERSONALITY OF CRIMINALS IN THE PROCESS OF INNOVATIVE ACTIVITY

The article deals with the concepts, maintenance, elements of criminalistics description, in particular such it's important element, as criminalistics description personalities of criminals, that accomplished plundering in the process of innovative activity. On the base of these drawn conclusion to essence and value of criminalistics description, it's elements. The necessity of their use for practical activity on investigation of crimes is grounded.

Key of words: methodology of investigation, criminalistics description, informative model of personality of criminals, cross-correlation copulas.

Актуальність проблеми. Як свідчить проведений нами аналіз судово-слідчої практики та криміналістичної літератури дотепер недостатньо розроблена методика розслідування розкрадань, які скоюються в науково-дослідних і проектних організаціях.

Разом з тим, у державному бюджеті України на 2018 рік передбачено виділення 17 млрд гривень на розробку та створення нових зразків сучасних високотехнологічних озброєнь, роботи зі створення яких, як відомо, проводяться саме в науково-дослідних і проектних організаціях [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «Криміналістична характеристика злочинів» увійшло як спеціальний окремий термін до кола основних понять криміналістичної теорії і практики. До розгляду питань сутності криміналістичної характеристики злочинів зверталися такі видатні вчені криміналісти, як А.Н. Басалаєв, Р.С. Белкін, В.С. Бурданова, А.Н. Васильєв, С.І. Вінокуров, І.А. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.А. Гуняєв, В.Ф. Ермолович, Д.Я. Мірський, В.А. Образцов, Н.А. Селіванов, В.Г. Тнаевич А.А. Хмиров, С.Н. Чурілов, Е.В. Циплянкова, Н.П. Яблоков та ін. [2]. Проте проведене дослідження дозволяє констатувати, що розробка методики розкриття та розслідування розкрадань у сфері діяльності закладів, які займаються розробкою,

створенням і впровадженням досягнень науки й техніки в народне господарство країни, є новий зовсім не досліджений напрямок у криміналістиці.

Постановка завдання. Головною метою цієї статті є спроба дослідити, передусім, криміналістичну характеристику, її елементи і кореляційні взаємозв'язки між ними з урахуванням специфіки структури криміналістичної характеристики особистості злочинців, які скоювали розкрадання в науково-дослідних і проектних організаціях України.

Результати дослідження. Для криміналістичної методики важливо єдину державну систему організації науки в нашій країні вважати як систему, у яку включені академічна, галузева та вишівська науки, між якими утворилися складні наукові, інформаційні, організаційні та фінансові зв'язки.

Наукова діяльність – це особливий вид праці, результатами якого є відкриття, винаходи, проекти, новітні технології та матеріали.

Як процес здобуття, накопичення та перетворення знань у безпосередню виробничу силу суспільства, на наш розсуд, він включає чотири етапи:

- 1) науково-технічне прогнозування (планування);
- 2) науково-дослідницьку діяльність;
- 3) технічну творчість
- 4) створення, освоєння та впровадження нової техніки [3].

Головною функцією науково-дослідних і проектних організацій є технічна творчість, тобто прикладні дослідницькі роботи, конструкторські і технологічні розробки, які розглядаються як єдиний комплекс науково-виробничої діяльності. Таке розуміння суті науково-дослідницької діяльності дозволило визначити її правову структуру та юридичну природу.

Вивчаючи далі особливості наукової продукції, зокрема її нематеріальність, невичерпність, неприсвоєність наукового знання, творчу сутність та універсальність наукової праці, вірогідність отриманих результатів, можна дійти висновку, що природа економічного механізму у сфері науки в значній мірі визначається її специфікою. Механічний переніс до сфери її діяльності методів управління, які виникли у сфері матеріального виробництва в період командно-адміністративних методів управління економікою – одна із причин її недостатньої ефективності в наш час.

Специфічний характер створення нової техніки в межах сфери діяльності науково-дослідних і проектних організацій, проявляється також у багатостадійності процесу, широкому колі учасників-виконавців, територіальній та галузевій

відокремленості, організаційної самодостатності окремих етапів і спільності кінцевих цілей, а також багатоваріантності рішень, наявності елементів невизначеності та ризику.

На нашу думку, сукупність цих особливостей наукової діяльності й визначає слабший розвиток економічних методів управління у сфері науки, ніж у матеріальному виробництві. У зв'язку з цим вважаємо, що тактичні прийоми виявлення ознак розкрадань, які пов'язані з наукою діяльністю, є специфічними та невідомі криміналістичній літературі.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що механізм скоєння розкрадань у науково-дослідних і проектних організаціях порушує ритм їх специфічної діяльності, створює матеріальні та ідеальні сліди, які передусім відображаються в документообігу, який реєструє механізм наукової діяльності та впровадження її досягнень.

Вивчення судово-слідчої практики показало, що нині в основному розслідуються розкрадання грошових коштів, які скоюються із фондів заробітної плати, страхових і відряджувальних коштів, що характерно для всіх галузей народного господарства. Разом з тим, найбільшу шкоду, за нашими даними, наносять державі розкрадання, які скоюються через завищення фондостворювальних показників, таких, як фактичний економічний ефект від упровадження зразків нової техніки, об'єму та стоїмості її розробки та виготовлення, а також розкрадання, які скоюються через внесення неправдивих відомостей про їх виконання в державну статистичну звітність про виконання встановлених планових завдань.

Усе це, на нашу думку, створює високу латентність розкрадань у цій сфері та специфіку в їх розслідуванні.

Найбільшу матеріальну шкоду державі наносять розкрадання, які скоюються через завищення фактичного економічного ефекту, який отримують від упровадження нової техніки. Так, розрахунковий економічний ефект від упровадження нової техніки згідно з відомостями науково-дослідних організацій у галузях народного господарства тільки 1984 року становив близько 80 млрд крб. Однак за даними ЦСУ, він був насправді 12 млрд крб, тобто був завищений на 68 млрд крб. Відомо, що преміальний фонд формується в розмірі від 1,5 до 16,5%.

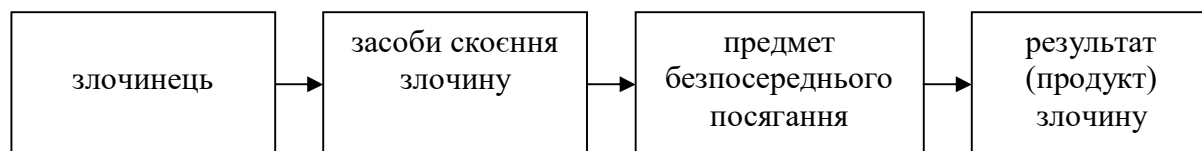
Звідси, преміальний фонд за наймінімальнішими розмірами (1% від суми економічного ефекту) в цілому в державі тільки 1984 року становив 680 млн крб [4].

За нашими даними, розкрадання з преміальних фондів складають усього 14,7% від усіх розкрадань, які скоюються в науково-дослідних і проектних організаціях, при тому, що багато з них скоюються в особливо великих розмірах. Так, тільки на Київському

виробничому об'єднанні «Ювеліпром» ревізією фінансово-господарської діяльності за шість років (1980 – 1985 рр.) було виявлено розкрадання на суму 942280 крб, з них 825330 крб – з преміальних фондів [5].

Умовами скоєння латентних розкрадань у процесі розробки та впровадження зразків нової техніки, як звичайно, виступають порушення правових засад діяльності наукових установ. Звідси розкриття розкрадань у цій сфері дуже часто починається з установлення фактів порушення установчих засад у процесі планування, розробки й упровадження зразків нової техніки, що часто призводить до створення завищених фондів економічного стимулювання, які зрештою зазвичай розкрадаються.

При дослідженні цієї проблеми ми керувалися «діяльнісним» підходом, тобто процес скоєння злочину розглядали як протиправну людську діяльність, зміст якої аналогічний структурі трудової діяльності, розроблений К. Марксом. У зв'язку з цим за аналогією злочинну діяльність схематично можна уявити так: злочинець за допомогою засобів скоєння злочину певним чином впливає на предмет безпосереднього злочинного посягання, унаслідок чого виникає продукт злочинної діяльності, тобто злочин. Отже, з огляду на загальну схему злочинної діяльності ми відокремлюємо чотири її основні елементи: 1) особистість злочинця; 2) засоби скоєння злочину; 3) предмет безпосереднього злочинного посягання та 4) результат злочинної діяльності, тобто сліди злочину в найширшому їх розумінні.

Ці чотири елементи злочинної діяльності і створюють структуру криміналістичної характеристики злочинів, якої притримується когорта вчених (В.Е. Коновалова, Г.А. Матусовський, В.А. Образцов, М.В. Салтевський та інші).

Названі основні елементи криміналістичної характеристики притаманні будь-якому конкретному злочину. Це, так би мовити, укрупнені блоки, які, у свою чергу, можуть включати дрібніші ознаки, які наповнені майже значущим змістом для даного виду злочинів.

Подібний підхід, на нашу думку, обґрунтовує чітку та стабільну чотиричленну структуру елементів криміналістичної характеристики, що дає можливість використовувати математичні методи обробки інформації на ЕВМ та створювати інформаційні банки даних, які можуть слугувати для оптимізації розслідування.

Запропоноване обґрунтування чотиричленної структури криміналістичної характеристики на основі «діяльнісного» підходу створює, на нашу думку, наукові основи формування криміналістичної характеристики злочинів як приватної теорії науки криміналістики.

Отже, криміналістичну характеристику розкрадань, які скоюються в науково-дослідних і проектних організаціях, ми представляємо як систему взаємопов'язаних відомостей, взаємозв'язків, структурно розділених на чотири блока: 1) характеристика особисті злочинця; 2) предмет безпосереднього посягання; 3) спосіб скоєння та приховування розкрадання; 4) слідча картина в широкому розумінні цього поняття.

З урахуванням викладеного, поняття криміналістичної характеристики особи злочинця, яке ґрунтується на «діяльнісному» підході, ми уявляємо як реально оцінену систему відомостей, інформаційну модель злочинної діяльності, яка відображує найсуттєвіші, що повторюються при скоєнні злочинів одного виду (типу), властивості та особливості особистості злочинця, його поведіння, умов оточення, у яких вони скоюються, розкриваючи характер існуючих між ними взаємозв'язків і взаємозалежностей, які мають значення для вдосконалення оперативно-слідчої діяльності з виявлення, розслідування та попередження даного виду злочинів.

Дослідження особи злочинця проводилося на основі чотиріступеневої моделі криміналістичної характеристики злочинів, у якій особа злочинця відображається обумовлено.

Вивчення проводилось на основі кримінальних справ про розкрадання в науково-дослідних і проектних організаціях. Для характеристики особи злочинця ми використали структурну модель Ф.В. Глазиріна, значення якої для побудови версій і напрямків розслідування в цілому загальновідоме [6].

Передусім підкреслимо, що в науково-дослідних і проектних організаціях в основному працюють чоловіки – їх не менше 90%, тому серед розкрадачів, за нашими даними, чоловіки становлять близько 94% і лише 6% – жінки. Останнє пояснюється характером спеціальностей у досліджувальній сфері. Порівняно невеликий відсоток жінок серед загальної кількості розкрадачів далеко не безвинний, оскільки близько 70% із них – матеріально відповідальні й посадові особи, які працюють в основному в планово-економічних підрозділах науково-дослідних і проектних організацій. Ці обставини варто враховувати при висуненні версій про осіб, причетних до здійснення злочинів у досліджувальній сфері.

При розгляді розкрадань, пов'язаних із використанням посадового становища, важливим, що характеризує особу злочинця, є соціальне становище і вид занять. Показники розкрадачів у науково-дослідних і проектних організаціях характеризуються

так: службовці – близько 88%, робітники – 2%, із кола службовців 80,1% – посадовці відповідальні за фінансово-господарську діяльність. Наявність серед них робітників пов'язане з тим, що вони виступають у ролі співучасників групових розкрадань, здійснюваних посадовцями. Зазначимо, що зростання питомої ваги розкрадань, здійснених групами в даній галузі, становить близько 10,4% від загальної кількості злочинів, здійснених у науково-досліджених і проектних організаціях. Серед них засуджені за розкрадання в особливо значних розмірах близько 94% становлять службовці. Усе це можна пояснити тим, що при організованих розкраданнях учасники злочинних груп формуються в основному з кола службовців, відповідальних за документообіг, планування, нормування і заохочення в науково-дослідній діяльності. Важливою ознакою є професія і посадове становище. У цих показниках відображаються різнобічні особливості особи, її інтереси, потреби, мотиви і крім цього, професія. Матеріали нашого дослідження дають таку інформацію про посадове становище злочинців, які здійснили розкрадання: керівники установ – 12,4%; головні інженери – 2,6%; головні бухгалтери – 14,9%; керівні працівники планово-економічних служб – 33,3%, завідувачі секторів/відділів/ – 6,7%; завідувачі лабораторій – 5,3%; обліково-бухгалтерські працівники – 8,2%; матеріально-відповідальні особи – 16,9%.

Професійні й посадові ознаки осіб, які здійснили розкрадання в науково-дослідних і проектних організаціях, у своїй більшості визначають вибір способу розкрадання, до того ж, як звичайно, чим вища обіймана посада, тим витонченіший спосіб здійснення і приховування злочину.

Відповідальне становище розкрадачів сприяє зростанню розмірів розкрадання, полегшує здійснення розкрадань іншим співучасникам і об'єктивно створює передумови для втягнення в злочинну групу великої кількості людей.

Соціальний статус, характер і ступінь соціалізації, особливості соціально-психологічного складу злочинця пов'язані з його віком. З ним набувається життєвий досвід, формуються погляди, переконання, потреби, характер, емоційні особливості тощо. Зазвичай максимум здійснених злочинів припадає на вік 25–35 років. При розкраданні в науково-дослідних і проектних організаціях спостерігається протилежна тенденція. Найбільша кількість засуджених припадає на вікову групу 30–49 років (73%); особи віком 25–39 років здійснили розкрадання в 3,6–7,1% випадках; у віці до 20 років – лише 0,3–0,7%. У даному випадку вікові особливості важливі не самі по собі, вони обумовлюють певні стійкі психологічні й соціологічні особливості особи: це пояснюється тим, що сформовані стійкі негативні відношення перебороти дуже важко, оскільки в них, крім знань, переживань, завжди наявна нездоланна потреба, звичка до їх відновлення. Тому

розробка криміналістичних рекомендацій тактики і методики повинна враховувати вікові ознаки особи.

Дослідження вікового фактора тісно пов'язані із загальноосвітнім рівнем, що, у свою чергу, відображається на характері здійсненого розкрадання. Загальна культура людини впливає на психологічний склад особи, на мотивацію діяльності, у процесі якої люди застосовують накопичені знання для виконання життєво важливих завдань. Правильна оцінка освітнього і культурного рівня обвинуваченого дозволяє успішно виконувати криміналістичні завдання. Освіта і культура особи визначає її інтереси, уподобання, деякі навички, чим визначається спосіб здійснення розкрадання і приховування слідів злочинної діяльності.

За нашими дослідженнями, лише 7,9% звинувачених мала середню освіту, більша частина злочинців (76,4%) – вищу, а 15,7% засуджених – науковий ступінь. Саме останні були організаторами й виконавцями розкрадань. Ще вищий освітній рівень злочинців, які здійснювали розкрадання в особливо великих розмірах при розробці і впровадженні зразків нової техніки. Частка осіб, які мають вищу освіту, становить тут 78,7%, а осіб, які мають науковий ступінь – 16,9%. Високий освітній рівень злочинців потрібно завжди враховувати в роботі з розслідування вказаних розкрадань. Підвищений освітній ценз розкрадачів ставить завдання вдосконалювати кваліфікацію осіб, які проводять розслідування в цій сфері. І останнє, що привертає увагу. Кількість осіб, які були притягнені до кримінальної відповідальності за розкрадання в дослідженій сфері, залежно від трудового стажу розподіляється так: до 3 років – 1,2%, від 3 до 5 років – 3,7%, від 5 до 10 років – 16,8%, від 10 до 15 років – 31,4%, понад 15 років – 46,9%.

Значна кількість розкрадань (87,8%) здійснювалась у злочинних групах. При цьому 67,3% розкрадань здійснено в особливо великих розмірах. Зростання розкрадань, здійснених злочинними групами, становить близько 10% від загальної кількості всіх злочинів у даній галузі, що дає підстави вважати про стійкі тенденції розкрадань у групах.

Статистична характеристика складу злочинної групи має важливе значення для встановлення справжніх злочинців, визначення спрямування розслідування та виявлення організаторів розкрадання і злочинних зв'язків між членами груп. За нашими даними, у 10,3% випадках злочинна група складалася з двох осіб, у 19,8% – із 3–5, у 41,4% – 6–10 осіб; у 18,9% – 10–15, у 9,6% – понад 15 осіб.

Майже три четверті (74%) розкрадачів були керівниками різного рівня, тобто посадовцями. Зазвичай, вони брали участь у групових розкраданнях і були їх організаторами.

Висновки. Аналіз результатів проведеного дослідження дозволяє дійти висновку що змістом криміналістичної характеристики є певна система даних, призначених для організації розслідування злочинів з використанням криміналістичних методів, прийомів і засобів.

За своєю сутністю вони є основою для наукових рекомендацій, призначених органам досудового розслідування для обґрунтованого висунення версій, визначення основних напрямів розслідування і виконання інших завдань.

У структурі приватної криміналістичної методики розслідування криміналістична характеристика злочинів є важливим елементом, оскільки це джерело відомостей про злочин і злочинця, необхідних для організації ефективної роботи в конкретних кримінальних справах.

Слід зазначити, що наведений вище перелік елементів криміналістичної характеристики злочинів не є вичерпним і повинен уточнюватись і поновлюватись у міру появи нових криміналістичних знань.

Особистість злочинця, який скоїв розкрадання в науково-дослідних і проектних організаціях, відрізняється від особистості розкрадачів взагалі, а саме: це особи старшого віку, їх освітній рівень значно вищий (76,4% мали вищу освіту), рецидиву зазвичай, немає (із загальної кількості обстежених осіб не виявилось жодного раніше засудженого за який-небудь злочин). Майже три чверті (74%) розкрадачів виявилися керівниками різного рівня.

Створення методики розкриття та розслідування розкрадань у сфері діяльності закладів, які займаються інноваційною діяльністю, є новим, зовсім не дослідженим напрямом досліджень у криміналістиці. У зв'язку з цим ми вважаємо, що володіння інформацією про правові та функціональні основи діяльності і документообігу таких закладів для працівників органів дізнання та досудового слідства є обов'язковим, без них дуже важко, а іноді навіть і неможливо розкривати та розслідувати замасковані розкрадання в науково-дослідних і проектних організаціях.

Наведені вище основні соціально-демографічні й криміналістичні дані дозволяють наглядно уявити особу розкрадача майна в науково-дослідних і проектних організаціях та раціональніше організувати роботу із запобігання та розслідування розкрадань в науково-дослідних і проектних організаціях України.

Література

1. Методика расследования хищений, совершаемых в научно-исследовательских и проектных организациях. (по материалам Украинской ССР): автореферат канд.дис., Киев, 1988. – 32 с.

2. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник / А.В. Старушкевич. – К.: НВТ «Правочин» – НАВСУ, 1997. – 41 с.
3. Старченко О.В. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів / О.В. Старченко, М.І. Бубема // Форум права. – 2010. – №4. – С. 853–858.
4. Шепітько В.Ю. Криміналістика: курс лекцій / В.Ю. Шепітько. – Х.: Одісей, 2003. – 230 с.
5. Белкин Р.С. Избранные труды / Р.С. Белкин. – М.: Норма, 2008. – 768 с.
6. Подопригора А.А. Проблемы правового регулирования научно-технического прогресса в СССР / А.А. Подопригора. – К., 1985.
7. Хайтун С. Поощрять поиск / С. Хайтун // НТР: проблемы и решения. – 1986. – №18. – С. 4.
8. За матеріалами ревізії КРУ Мінвузу УРСР, проведеної за завданням слідчих органів МВС УРСР (Архів Мінвузу УРСР за 1986 р.).
9. Глазырин Ф.В. Криминалистическое изучение личности обвиняемого: автореферат докт. дис. / Ф.В. Глазырин. – Свердловск, 1973. – 38 с.

References

1. Metodika rassledovaniya hischeniy, sovershaemyih v nauchno-issledovatel'skikh i proektnyih organizatsiyah. (po materialam Ukrain'skoy SSR). Avtoreferat kand.dis., Kiev, 1988. – 32 p.
2. Starushkevich A.V. KrimInalIstichna harakteristika zlochinIv: Navchalniy posIbnik – K., NVT «Pravochin» – NAVSU. 1997. – 41 p.
3. Starchenko O.V., Bubema M.I. SutnIst I znachennya krimInalIstichnoYi harakteristiki ta YiYi elementIv u rozkrittI y rozslIlduvannI zlochinIv // Forum prava. – 2010. – №4. – P. 853–858.
4. Shepitko V.Yu. KrimInalIstika: kurs lektsIy. – H.: OdIsey, 2003. – 230 p.
5. Belkin R.S. Izbrannyye trudyi. – M.: Norma, 2008. – 768 p.
6. Podoprighora A.A. Problemyi pravovogo regulirovaniya nauchno-tehnicheskogo progressa v SSSR. – K., 1985.
7. Haytun S. Pooschryat pois // NTR: problemyi i resheniya. – 1986. – №18. – P. 4.
8. Po materIalam revIzIYi KRU MInvuza USSR, provedenoYi po zavdannyu slIldchih organIv MVS USSR (ArhIv MInvuza USSR za 1986 r.).
9. Glazyirin F.V. Kriminalisticheskoe izuchenie lichnosti obvinyaemogo. Avtoreferat dokt.dis. – Sverdlovsk, 1973. – 38 p.